

ZAVRŠITI RAT

“TO JE BRILJANTNA I JEDINSTVENA KNJIGA KOJA SADRŽI
KAZIVANJA IZ PRVE RUKE O BALKANSKOM SUKOBU I
REDSTAVLJA NEPROCJENJIV DOPRINOS ISTORIJI NAŠEG DOBA.”

ARTHUR SCHLESINGER, JR.

RICHARD

**RVI DETALJAI
AMA ZA CLINT
UZBUĐLJIVA**

JIM

ada je pr
brookea u Bosn
ravio je pot
dsjednikovanje.
Holbrookeova i
vršiti rat je snaži
Sjedinjene Drž
lučno, potvrdil
ončale najgori
eka.

Žestok koliko i
ir na Balkan m
voja američke
plomatije i, ako
la. Ovo nije bil
Ujedinjenim ni
rupi članica NA
lokazivali da s
mgažovati.

Ono što je G
'herojskim nap
kojom je misij
četveročlanog
dospiju u Sara
Parizu, Atini,
Daytonu, on je
nastojanju da z
Holbrookeovi
opraštanja. N
Sjedinjene Drž
otvara novo po
implementacij
Završiti rat
uloga u najtvi
priča o upotre
lekcije dosežu
argument za s

Copyright © 1998 by Richard Holbrooke
Maps copyright © 1998 by David Lindroth Inc.
Photo of Joseph Kruzal (p. vii): Scott Davis/U.S. Army Visual
Information Center

Izdavač za Bosnu i Hercegovinu: TKP ŠAHINPAŠIĆ, Sarajevo

Za izdavača: Tajib Šahinpašić

Odgovorni urednik: Tajib Šahinpašić

Prijevod: Nura Dika Kapić

Računarska obrada: Vladimir Vasilina

Tisak: Mladinska knjiga, Ljubljana, Slovenija

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

UDK 94(497.1+497.6) "1991/..."

HOLBROOKE, Richard
Završiti rat / Richard Holbrooke ; (prijevod sa
engleskog Nura Dika Kapić). - Sarajevo :
"Šahinpašić", 1998. - 460 str. ; 25 cm

Prijevod djela: To end a war

ISBN 9958-41-023-0

COBISS-ID 668166

Mišljenjem ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta R/F BiH, broj 03-413-6207/98 od 26. 10. 1998. godine knjiga "Završiti rat" - prijevod, autora Richarda Holbrooka oslobođena je plaćanja poreza na promet proizvoda i usluga.

neudekvatan američki odgovor na krizu; i na kraju, pogrešno vjerovanje Evropljana da sami mogu razriješiti svoj prvi posthladnoratovski izazov.

1. Loša istorija ili faktor Rebecca West. Mnoge knjige i tekstovi o Jugoslaviji ostavili su utisak da je rat neizbježan. Najpoznatija knjiga na engleskom jeziku o tom regionu bila je monumentalna knjiga putopisa Rebecce West *Crno janje i svi soko*, koja je prvi put objavljena 1941. Neskriveni prosrpski stavovi Westove i njeno stanovište da su Muslimani raso inferiorni uticali su na dvije generacije štalaca i političara. Neke od njenih tema pojavile su se u modernom ratu 1993, u opšir priznatom beselencu Roberta Kaplana *Balkanski diholvi: Putovanje kroz istoriju*, što je na većinu čitalaca ostavilo utisak da stranci ne mogu učiniti ništa u regionu koji je toliko prožet drevnom mržnjom. Prema brojnim novinskim izvještajima, knjiga je imala dubok uticaj i na predsjednika Clintona i druge članove Administracije vrlo brzo nakon njihovog dolaska na vlast.*

Tako se rodila ideja da je zbog "drevne mržnje", nejasnog ali korisnog temina za istoriju koja je suviše komplikovana (ili trivijalna) da bi je spojilji promatrači svladali, bilo nemoguće (ili besmisleno) za svakog izvan regiona da pokuša spriječiti sukob. Ova teorija je učinila trivijalnim i suviše pojednostavila sile koje su početkom devedesetih počile pale Jugoslaviju. Tokom rata izrazili su je mnogi zvaničnici i političari a još i danas je uveliko prihvaćena u djelovima Washingtona i Evrope. Oni koji su je prizvali pokušavali su, najvećim dijelom, opravdati svoje odlučivanje ili nesposobnost da se suoče sa problemima u regionu. Neke od najiznenađujućih videnja ovog stanovišta potekla su od Lawrencea

*O Westovoj čije je djelo nazvano "najvećim putopisom ovog vijeka". Kaplan je napisao: "Radnje bh izagubio pasuš i nove; nego moju toliko puta predstavljam i proprućenu primjehdama knjigu *Crno janje i svi soko*". Zanimljiva analiza negativnih efekata Westove i njenih sledbenika možete vidjeti u tekstu Brianu Halla "Rat Rebecce West", objavljenom u *The New Yorker* 15. aprila 1996.

Stigao Kaplanove knjige došla je do izražaja 17. oktobra 1995, za vrijeme izlaska Warrenu Christophera pred Senatski komitet za ornazane službe, kada je tadašnji senator iz Mainea William Cohen rekao: "Uš 1993... predsjedniku je data knjiga gospodina Kaplana *Balkanski diholvi* i očito je promjenito misljenje... mnogi činjenja o Kolhu istorije u koji smo mogli upasti i ja smatram da tu izuzetnu knjigu treba ponovo čitati razumijevanje kuda tamo idemo sa ovakvom politikom." (Trakode vijesti *Nv rinda: Čitinaove predjelohkovanje* Elizabeth Drew, strana 157.)

U svojim tekstovima o godinama kada je bio urednik *Ostoborjenja*, sarajevskog drevnog lista koji je izlazio tokom cijelog rata, Kemal Kuruphić je napisao: "U vrijeme ključnih odluka (predsjednik Čitinao) jednostavno je počeo pogrešno knjigu ili, da budem precizniji, izvukao pogrešne zaključke iz *Balkanski diholvi* Roberta Kaplana, što je pobudilo uješnu pomisao da se u Bosni ne može ništa učiniti sve dok se ti ljudi ne unore od međusobnog ubijanja". ("Sve dok Sarajevu postoji")

Kaplan vadi da on nije imao namjeru poslići ovaj etikat. Njegova knjiga je prije svega o Grčkoj i Krimunju. Od ukupno sedamdeset poglavlja manje od četiri je posvetilo bivšoj Jugoslaviji, najviše Strijci. Sarajevu spominje samo jednom a Mostar nijednom i samo dvadeset puta pravi ulaziju na Bosnu, u svom izvodu Kaplan kaže da "ništa što ja pišem ne treba da bude prihvaćeno kao opravdanje, ma kako blago za talia; Zločine koje su trupe cinikli Srba počele u Bosni, a što ja od sveg sira osuđujem".

"Najveći kolektivni neuspjeh..."

Eagleburgera, bivšeg američkog ambasadora u Jugoslaviji, koji je naslijedio Jamesa Bakera kao državni sekretar pred kraj 1992. Eagleburger je redovno izražavao svoje frustracije zbog onih Amerikanaca koji su nepopustljivim terminima pozivali na akciju. Septembra 1992, na primjer, skoro dva mjeseca nakon što su novinari prvi smislili užase koje su Srbi počimili nad Muslimanima u zarobljeničkim logorima u zapadnoj Bosni, on je rekao:

Rekao sam ovo 38. 000 puta, a moram to reći i ljudima ove zemlje. Ova tragedija se ne može riješiti spolja i krajnje je vrijeme da to svi shvate. Sve dok Bosanci, Srbi i Hrvati ne odluče da prestanu sa međusobnim ubijanjem, spoljni svijet tu ništa ne može uraditi.

Naravno, ne može se porći da su etničke grupe u Jugoslaviji gajile duboko ukorijenjene međusobne optužbe. Ali sve u svemu, etničko trvenje ma kako bilo ozbiljno nije učinilo tragediju nezbjegnom - ili tri etničke grupe podjednako krivim.* Bilo je, naravno, trvenja među etničkim grupama u Jugoslaviji, ali ih je bilo i u mnogim drugim djelovima svijeta gdje rasna mržnja nije prerasla u etničko čišćenje i građanski rat. Bilo je perioda žestokog etničkog sukoba u Jugoslaviji, kao u Drugom svjetskom ratu. Ali borba između 1941. i 1945. bila je dio obimnijeg polja ubijanja koje su pokrenule Hitlerove ambicije i u koje je upala cijela Evropa! Iako su Srbi gajili drevno neprijateljstvo koje ima korijene u njihovom porazu od Turaka 1389, na Kosovu, tri grupe su vijekovima zajedno živjele. Srbi, Hrvati i Muslimani saradivali su zajedno u svakom aspektu života. Među njima nije bilo primjetnih fizičkih ili etničkih razlika i, u stvari, bilo je dosta mješovitih brakova. Mnogi su mi rekli da do propasti njihove zemlje nisu čak ni znali ko je od njihovih prijatelja bio Srbin a ko Musliman. Tokom rata često sam čuo priče od starih prijateljima koji su jedni drugima slali lične poruke i darove, pa čak i pomagali jedni drugima pri bijegu preko borbene linije. Kao što je Noel Malcolm napisao 1994. u svojoj knjizi *Bosna: Krvaka istorija*, "Pošto sam uveliko putovao Bosnom preko petnaest godina i boravio u muslimanskim, hrvatskim i srpskim selima, ne mogu vjerovati u tvrdnju da je zemlja oduvijek klijepala etničko mržnjom." †

Tragedija Jugoslavije nije bila predodređena. Bila je proizvod loših, često kažnjivamh političkih lidera koji su podricali etnički sukob zbog ilnog, političkog i finansijskog dobitka. Da ne bi udarili na konkretne probleme vlasti u post-Titovskoj eri, oni su svoji narod odveli u rat. Primjećujući kako je rasna

*Kako su u to vrijeme izvještavali novinari, američka vlada je početkom ljeta 1992. zaključila da su Srbi počimili blizu 90 posto zločina u Bosni i Hrvatskoj.

†Strana 232. Malcolmova *Bosna: Krvaka istorija* bila je prva ozbiljna istorija Bosne na engleskom jeziku i ubjedljivo je vratila da Bosna ima svoju istoriju i identitet. Malcolm je potkrajno prihvaćeno vjerovanje da je rat nezbjegan rezultat drevne mržnje. Stela da nije objavljena ranije.

jak nasljednik. Sve neefikasnije predsjedništvo smjenjivalo se godišnje između šest poluautonomnih jugoslavenskih republika.

U ostalim dijelovima Centralne i Istočne Evrope demokratija i demokratski ideali bili su najjače oružje u borbi protiv komunizma. Ali u Jugoslaviji se to pokazalo kao ekstremni nacionalizam. Tako su rasisti i demagozi - često komunisti ili bivši komunisti - pridobijali ljude na osnovu svjести o etničkom porijeklu. Oni koji su željeli zadržati multietničku državu ili u miru provesti novo uređenje koje daje više autonomije republikama bili su ismijavani iz zemlje ili ušutkivani - ponekad brutalno.

Krizu je započela u katoličkoj, prema Zapadu orijentisanoj Sloveniji, najmanjoj i najbogatijoj od šest jugoslavenskih republika. Godine 1989, kada je pao Berlinski zid, Slovenija je otpočela sa serijom direktnih napada na centralnu vladu. Kosovo, "autonomna" oblast u Srbiji čija je albanska većina živjela pod ostrim srpskom upravom, balansiralo je na ivici secesije i otvorene pobune.

U Srbiji, najagilniji jugoslavenski lider Slobodan Milošević vidio je svoju šansu. Promijenivši naziv Komunističke partije Srbije u Socijalističku partiju Srbije, Milošević je postao zastupnik srpskog nacionalizma. Godine 1989, na šestoto godišnjicu srpskog poraza od strane Turaka na Kosovu, Milošević je otišao na legendarno vojno polje i održao zapaljivi govor pred milion Srba. (Kada sam 1995, upitao Miloševića o tom poznatom govoru, uzbuđeno je odbio da je bio rasistički i optužio ambasadora Zimmermanna da je organizovao da zapadni diplomati bojkotuju ovaj govor a zapadnu štampu da ga je skrivila. Na Miloševićevu žalost, međutim, njegove riječi i njihove posljedice su zabilježene.)

IV. Američki zamor poslije Iraka. U proljeće 1991, jugoslavenska kriza je postala akutna. Pobjeda u pustini nad Saddamom Husseinom bila je rezultat sjajnog koalicionog vođstva Bushove administracije, ali istovremeno angažovanje u Pustinskoj oluji i agoniji Sovjetskog Saveza iscrpilo je Washington. Kao što je to Zimmermann sarkastično zabilježio u svojim memoarima: "Čak i velika sila ima problema da odjednom savlada više od jedne krize."⁴ Uz to, američki predsjednički izbori bili su samo godinu daleko. Američki političari nisu željeli da budu upletani u Jugoslaviju i mnogi su situaciju smatrali nerješivom. Prema riječima Davida Gomperta, visokog člana Vijeca nacionalne sigurnosti u to vrijeme, Bushova administracija znala je "godinu prije nego što je počela borba da nekolicina demagoških političara vodi Jugoslaviju prema ponoru, (ali) jednostavno nisu znali kako da to spriječe... Bushov tim nacionalne sigurnosti koji je tako dobro znao riješiti druge krize bio je podijeljen i nemoćan."⁵

Juna 1991, državni sekretar James Baker učinio je samo jednu posjetu Beogradu, tokom jednodnevnog putovanja utisnutog između važnog sastanka sa sovjetskim zvaničnicima u Berlinu i emotivnog puta u Albaniju, gdje ga je na ulicama glavnog grada pozdravilo milion Albanaca.

Bakерово viđenje situacije odrazilo se u njegovom ličnom izvještaju predsjedniku Bushu, te noći iz Beograda, koji je citirao u svojim memoarima: "Osjećam da ne možemo povesti ozbiljan dijalog o budućnosti Jugoslavije sve dok sve strane ne osjete potrebu za himošću i opasnost. Možda nećemo biti u stanju pokazati to spolja, ali i mi i drugi trebamo i dalje da forsiramo."⁶

Ovo je bilo ključno pogrešno tumačenje. Jugoslaveni, koji su tačno znali koliko je situacija hitna i opasna, čekali su da vide da li će Sjedinjene Države i njihovi saveznici intervenirati. Kada su shvatili da Sjedinjene Države nisu bile na vrhuncu globalnog uticaja, nemaju namjeru da se angažuju, brzo su nastavili sa svojim silaskom u pakao. Samo četiri dana nakon Bakerovog odlaska iz Beograda, i Hrvatska i Slovenija su proglasile nezavisnost. Dva dana kasnije, 17. juna, počeo je prvi (i najkraći) od ratova na Balkanu - jugoslavenska invazija Slovenije. Uslijedile još tri rata - između Hrvata i Srba, Srba i Bosanaca i Hrvata i Bosanaca, u kojima će biti ubijeno stotine hiljada ljudi, raseljeno preko dva miliona a uništena ne samo zemlja Jugoslavija nego snovi koje je predsjednik Bush nazvao mirnim "novim svjetskim poretkom" u Evropi. Dugo nakon odlaska iz Beograda, ambasador Zimmermann je izrazio svoje gledanje na tragediju: "Odbijanje Bushove administracije da pravovremeno upotrijebi američku moć bila je naša najveća pogreška u cjelokupnoj jugoslovenskoj krizi. To je nezblježno dovelo do nepravdnog ishoda i propuštene prilike da se spasi više od stotinu hiljada života."⁷

Sjedinjene Države sada su bile u poziciji podržati nešto što više nije postojalo. S obzirom na njihovo jugoslovensko iskustvo, ključne figure u oblikovanju američke politike trebali su biti Eagleburger i savjetnik za nacionalnu sigurnost Brent Scowcroft, koji je na početku svoje karijere u vazduhoplovnim snagama bio vojni ataše u Beogradu. Kada su ga 1995. o ovome pitali, Scowcroft je odgovorio: "Ovdje smo Eagleburger i ja bili najviše zabrinuti za Jugoslaviju. Predsjednik i Baker su bili daleko na drugom kraju. Baker bi govorio: 'Nemamo psa u ovoj borbi.' Predsjednik bi mi jednom sedmično rekao: 'Recite mi još jednom o čemu se radi.'"⁸

V. Atlantska konfuzija i evropska pasivnost. Prvi put nakon Drugog svjetskog rata Washington je veliko pitanje sigurnosti u cijelosti prepustio Evropljanima. U svojim memoarima, sekretar Baker se ne opravdava za ovu odluku: "Bilo je vrijeme da Evropljani stupe na scenu i pokazu da mogu djelovati kao jedinstvena sila. Jugoslavija je bila najgore moguće mjesto za "prvi test" nove američke stvari. Jugoslavija je bila najgora moguća scena."⁹

U stvari, Jugoslavija je bila najgora moguća scena za "prvi test" nove američke politike da "Evropljani stupe na scenu". Da bi bila sigurna, nakon neslanke sovjetske prijenje i ujedinjenja Njemačke, Evropa je morala početi da preuzima veću ulogu u atlantskom partnerstvu, kako su i samo željeli. Ali više od pola vijeka Evropa nije bila kadra "djelovati kao jedinstvena sila" bez američkog

vođstva. Zvijezdama izveđa Bushove administracije '89-'90. u vezi jednog od posljednjih velikih ishoda hladnog rata - ujedinjenje Njemačke - bila je jedno od najblizvajih poglavlja u američkoj spoljnoj politici ovog vijeka; to se ne bi desilo bez uporne i vizionarske podrške Washingtona s obzirom na protivljenje Britanije i Francuske. A ipak, samo godinu kasnije, isti zvaničnici koji su to omogućili okrenuli su leđa prvom sukobu u Evropi poslije hladnog rata.

Jugoslovensku krizu trebao je razriješiti NATO, atlantska institucija koja je bila najvažnija, a čija su okosnica bile Sjedinjene Države. Najbolja prilika da se spriječi rat bila bi Jugoslaviji predočiti jasno upozorenje da će zračne snage NATO-a biti upotrijebljene protiv svake strane koja pokuša sliom riješiti sve etničke tenzije. Sjedinjene Države i Evropljani mogli su saradivati sa jugoslovenskim stranama da zaključe miran (tako sigurno sporan i komplikovan) sporazum o podjeli među republikama. Ali Washington to nije sagledao na taj način. Kao što je David Gompert pošteno primijetio o svojim kolegama:

Bavljenje američke vlade jugoslovenskom krizom od 1990. do 1992. protustovilo je i potkopalo njenu deklarativnu politiku u vezi centrale uloge i svrhe NATO-a u Evropi poslije hladnog rata. (Što) je podrazumijevalo odgovornost NATO-a da precizno odgovori na vrstu sukoba kakav je tada pjesnio na Balkanu... Kako se i moglo pretpostaviti, nastojanje da se jugoslovenska kriza drži na odstojanju nije postiglo Sjedinjene Države od posljedica ili odgovornosti za neuspjeh koji je uslijedilo.¹⁰

Isto toliko gorak i pogrešan bio je i proračun Evrope. Bio je sadržan u poznatoj izjavi Jacquesa Poosa, ministra spoljnih poslova Luksemburga, čija je zemlja predsjedavala Evropskom zajednicom (kasnije preimenovana u Evropsku uniju). "Kucnuo je sat za Evropu", izjavio je Poos.

Dan nakon što je počeo rat između "Jugoslavije" i Slovenije, a šest dana nakon putovanja sekretara Bakera juna 1991, Poos je u Beograd odveo misiju "trojke" Evropske zajednice - ministre spoljnih poslova bivšeg, sadašnjeg i budućeg predsjedavajućeg Evropske zajednice. Proccs je, pak, otkrio nesklad između Sjedinjenih Država i Evropljana.

Baker je bio toliko odlučan da Sjedinjene Države ostanu po strani da je glatko odbacio prijedlog pomoćnika državnog sekretara Thomasa Nilesa da pošalju posmatrača na razgovore između jugoslovenskih strana pod pokroviteljstvom Evropljana, strahujući da bi čak i tako mala akcija mogla prešutno podrazumijevati moguću američku ulogu.

U ovom tužnom slijedu Evropa i Sjedinjene Države pokazale su da su podjednako zavedene. Evropa je vjerovala da bez Sjedinjenih Država može razriješiti Jugoslaviju, Washington je vjerovao da sa završetkom hladnog rata Jugoslavija može prepustiti Evropi. Sat za Evropu *nije* kucnuo u Jugoslaviji; Washington je *imao* psa u ovoj posebnoj borbi. Trebace četiri godine da se

poprave ove pogreške - četiri godine prije nego što je Washington zakašnjelo i neovjeko, ali odlučno, iskoracio i pokazao svoje vođstvo, uz evropsku podršku. Ali ni to se nije desilo sve dok nije došlo do još oštrije zategnutosti u Atlantskom savezu i istorijskih katastrofa u Bosni.

Jugoslovensko-slovenački rat počeo je 27. juna. Bio je kratak i, po standardima onog što će uslijediti, skoro šala. U roku od deset dana, nakon manjih gubitaka na obje strane, Milošević je naredio jugoslovenskoj armiji da se povuče. Dva dana kasnije, na sastanku na Brionima, holandski ministar spoljnih poslova Hans van den Broek, visoki evropski predstavnik, predsjedavao je oko sporazuma koji je efektivno dao Sloveniji nezavisnost, ali je situaciju učinio eksplozivnijom nego ikad ranije. Kao što su to rekli Laura Silber i Allan Little: "Brionski sporazum pozdravljen je kao trijumf evropske diplomatije. A nije uopšte bio takav. Ostavio je neriješenom svaku važnu tačku razdora... Diplomatski trijumf pripao je Miloševiću i (slovenačkom predsjedniku Milanu) Kučanu koji su se međusobno složili o izlasku Slovenije iz federacije... i, u stvari, razorili federalnu Jugoslaviju."¹¹

Dogovor Kučan-Milošević bio je karakterističan primjer Miloševićeve taktičke fleksibilnosti i izvrsne pregovaračke vještine, a poslužio je njegovim dugoročnim planovima koji u to vrijeme nisu bili sasvim shvaćeni. Izlazak Slovenije iz Jugoslavije olakšao je Miloševiću stvaranje Jugoslavije u kojoj dominiraju Srbi, pošto se od zemlje odvojila republika u kojoj skoro da i nije bilo Srba.

Sa stotinama hiljada Srba unutar njenih granica, Hrvatska nije bila spremna prihvatiti takav ishod. Hrvatski predsjednik Franjo Tuđman dugo je snivao "ustupostavljanju Hrvatske kao nezavisne zemlje. Ali granice njegove "zemlje", koje je prvobitno isctao Tito da bi definisao republiku unutar Jugoslavije, sadažavaće područja u kojima su Srbi vijekovima živjeli. U kratkom ratu u Sloveniji činilo se da Jugoslovenska armija brani teritorijalni integritet Jugoslavije; kada je ta ista armija samo nekoliko sedmica kasnije zaratila protiv Hrvatske, postala je *srpska* armija koja se bori za Srbe u Hrvatskoj.

Hrvatsko-srpski rat počeo je sa paravojnim jedinicama i lokalnim incidentima i brzo eskalirao do pune borbe. Avgusta 1991, nepoznati potpukovnik Jugoslovenske armije po imenu Rako Mladet pridružio se redovnim jedinicama sa svojim lokalnim dobrovoljcima - grupama mladih rasista i pljačkaša koji su uživali da napadaju Hrvate - i pokrenuo napad na Kijjevo, samoto hrvatsko selo u Krajini koja je bila pod kontrolom Srba. Bilo je borbi i prije Kijjeva, ali je ova akcija, potpuno potpomognuta od strane Beograda, "dala patent za ostatak rata u Hrvatskoj: antilijerija JNA podržavala je pješadiju u čijem su sastavu bili i redovna vojska i lokalno regrutovani srpski dobrovoljci".¹² U roku od nekoliko sedmica borbe su buknule u većem dijelu Hrvatske. JNA je

počela sa žestokim antiljerskim jurišem na Vukovar, važan hrvatski grad na srbijanskoj granici. Vukovar i okolna regija, poznata kao istočna Slavonija, pali su u ruke Srba sredinom novembra, što je ugrozilo Zagreb, i uništilo paniku u Hrvatsku. (Miri povratak istočne Slavonije u Hrvatsku postaje jedno od centralnih pitanja u našim pregovorima 1995.)

Nakon što je iscpila druge opcije, Evropska zajednica je od bivšeg britanskog ministra spoljnjih poslova lorda Carringtona zatražila da preuzme zadatak vraćanja mira u Jugoslaviju. Carrington, uglađen, poznat po čestitosti, ispričao mi je kasnije da nikad u svom životu nije sreo takve lažljivce kao što su ljudi na Balkanu. Kako je rat u Hrvatskoj eskalirao a Vukovar se srusio pod srpskim granatama, Carrington je ponudio kompromisni plan da se okonča rat.

Ponovo su Sjedinjene Države ostale po strani. Nijedan američki pregovarač nije u ovom učestvovao; podiška Washingtona Carringtonovom planu bila je ograničena na mlake izjave i nevažne diplomatske poruke. Sredinom novembra, generalni sekretar Ujedinjenih nacija Boutros Boutros-Ghali naimenovao je Cyrusa Vancea za pregovarača Ujedinjenih nacija i od njega zatražio da usko saraduje sa Carringtonom. Kako je Vance bio bivši državni sekretar, mogli su povjerovati da su sada na neki način uključene i Sjedinjene Države - a taj utisak Bushova administracija nije obeshabrala.

Naimenovanje Cy Vancea ubrzalo je moje interesovanje za Jugoslaviju. Dva puta sam radio za Vancea - prvi put 1968. u Parizu, za vrijeme Carterove pregovora sa Sjevernim Vijetnamom i ponovo u vrijeme Carterove administracije, kada sam bio pomoćnik državnog sekretara za pitanja Istočne Azije i Pacifika. Usko smo saradivali u vrijeme Cartera, i ja sam gajio veliko poštovanje i naklonost prema njemu i njegovoj porodici. Vance je bio rođeni medijator. Iako je bio u sedamdesetim, još uvijek je u svoji rad umisao intenzitet i pedantnost, sa dovoljno fokusirane energije da može prevazići i ljude koji su dvostruko mlađi od njega. Osim toga, Vance je na sto domo nešto što Carrington nije mogao ponuditi - mogućnost mirovnih snaga UN u Hrvatskoj ako se postigne sporazum o okončanju borbi.

Nijemci priznaju Hrvatsku. Kada je započela akcija Vance-Carrington, Evropska zajednica suočila se sa jednom od najkontroverznijih odluka rata: priznati ili ne priznati Hrvatsku kao nezavisnu naciju. Mjesecima je Njemačka vršila pritisak na EZ i Sjedinjene Države da priznaju Hrvatsku. Vance i Carrington su se žestoko suprotstavili njemačkom stavu. Obojica su mi kasnije ispričali da su, najjačim argumentima, upozorili svog starog prijatelja i kolegu njemačkog ministra spoljnjih poslova Hansa Dietricha Genschera da bi priznavanje Hrvatske povuklo lanac reakcija koje bi kulminirale ratom u Bosni. Oni su ispravno rezonovali da bi i Bosna morala slijediti potez Hrvatske i slijedeća

proglasiti nezavisnost. A kada to Bosna jednom uradi, Vance i Carrington su predskazali, znatna srpska manjina u Bosni tada će se pobuniti protiv života u državi u kojoj dominiraju Muslimani. Kao što je to istakao jedan jugoslovenski lider, svaka etnička grupa bi pitala: "Zašto da budem manjina u vašoj državi kad vi možete biti manjina u mojoj?" Rat bi postao neizbježan.

Gencher, visoki ministar spoljnjih poslova u Evropi, nije se obazirao na upozorenje svojih starih prijatelja. Pokazujući neobičajenu popustljivost Njemacke za vrijeme presudnog sastanka ministara spoljnjih poslova u Briselu, sredinom decembra 1991, svojim kolegama je rekao da će Njemačka jednostavno, ako ga ne podrže, jednostrano priznati Hrvatsku. Suočeni sa prijetnjom javnog raskida u evropskoj "jedinstvenosti" tek što je istorijski sporazum iz Maastrichta proglasio zoru nove, ujedinjene Evrope - sporazum čiji je prvi pokretač bio njemački kancelar Helmut Kohl - drugi Evropljani prkilonili su se Genschernu. Na Carringtonovu molbu i zbunjenu, Britanci nisu čak ni poslali svog ministra spoljnjih poslova na sastanak, prepuštajući zamjeniku da predstavlja London u ovom presudnom događaju.

Sjedinjene Države suprotstavile su se odluci EZ, ali bez zantijne snage: kao što je Baker priznao u svojim memoarima, "naša pažnja slijedećih mjeseci biće usmjerena na provođenje mirnog raspada SSSR-a."¹³ Čak i uvijek učtivi i dobronamjerni Warren Zimmermann kritikovao je svoje preposlatijene po ovom pitanju, kasnije opisujući telegram iz Washingtona sa instrukcijama o priznanju "površnim... dovoljno da bi se pokazalo da smo nešto učinili, ali ne i dovoljno da dobjemo rezultate". Zimmermann je napisao da je izjava State Departmenta bila "neuvjerljiva i izniansirana, (sročena) uglavnom da bi se izbjeglo neraspoloženje hrvatske zajednice u Sjedinjenim Državama".¹⁴ Sami Washington priznaće Hrvatsku nekoliko mjeseci kasnije.

Posljednjih godina neprestano su me pitali da li je ili nije njemačka odluka da prizna Hrvatsku podstakla rat u Bosni. Ovo pitanje je komplikovano. S jedne strane, vjerujem da je njemačka odluka bila pogrešna. S druge strane, mnoge druge akcije koje su spoljne sile preduzele 1991. pokazale su se kao ozbiljnije pogreške. Na kraju, tako je njemačka odluka vjerovatno ubrzala izbijanje rata u Bosni, do sukoba bi svakako došlo kada bi postalo jasno da Zapad neće intervenisati. Opuštajući samo Bon za izbijanje rata u Bosni, mnogi drugi izbjegavaju odgovornost. Na Njemačkoj su lomili kola za ono što se desilo u Bosni ljudi koji su nastojali odvratiti pažnju od svojih neuspjeha.

S obzirom na istoriju Njemačke u tom regionu - nacističke veze sa njihovom marionetskom državom u Hrvatskoj za vrijeme Drugog svjetskog rata i koncentracioni logori u Hrvatskoj u kojima su umirali i Jevreji i Srbi - stav Bona je takođe izazvao zabrinutost da će Njemačka, po prvi put ujedinjena nakon 1945., krenuti sa aktivnijom, možda čak i agresivnijom spoljnjom

u oklopnim kolima do P T-a, gdje vidimo djecu kako prebriju po krhotinama i prose na čiji zmi... Dok prolazimo grad, često se čuje vatra iz automatskog oružja. Prolazimo pored novinarske kuće, nekad ponosnog tornja, koja je sada skoro sruštena. Ali iz podruma ljudi još uvijek iznose dnevni list * Nekki čovjek sjedi na ostacima jednog od gradskih autobusa, držeći glavu u rukama, vjerovatno plijun od prethodne noći.

U "mekoj koži" (vozilo koje nije okloпно) jurimo prema aerodromu, krivudajući preko mosta na kome je snajperska vatra ubila tako mnogo ljudi, vukući se kroz kontrolne tačke, pored prevrnutih kamiona i autobusa i preko zaleđenog puta.

2.30 poslijepodne: Još smo na Sarajevskom aerodromu, čekajući usred sve veće snušenosti i napetosti. Britanski i kanadski avioni su otkazani u posljednji čas; jedan američki vojni avion odbio je da nas primi; priča se da se Bosanci grupišu po brzinama oko aerodroma i da je UNHCR odbio naredio evakuaciju svog osoblja iz Sarajeva. Kao i u Vijetnamu, veliki dio rata je besmisleno čekanje, ali čekanje u vrijeme rata je čudan paradoks. Čula su izoštrijenja zvonog povećanog osjećaja opasnosti, ali u isto vrijeme nevjerojatno rasipanje vremena i truda.

Zagreb, kasnije: Skoro neopisivo unorni, iz Sarajeva izlazimo prije nego što se smrklo. Posada našeg kanadskog aviona, očito u velikoj žurbi da krene, gura nas u avion. Jedan član posade u rthuhu C-130 viče na nas, "Idemo. Držite se. Uzljicećemo vertikalom!", i brzo se veže. Avion brzo napušta zemlju ali se u početku ne diže, lebdeći oko dva metra iznad tla sve dok nije stigao tik do kraja piste. Tada, uz strahovitu silinu, skoro kao da se uspravno digao u zrak, očajetno je iznad brda naćekanih srpskim snajperima i možda nagonitlanin bosanskim trupama.

Slehenji u Zagrebu, uputili smo se pravo u hotel Intercontinental. Nikad mi tuš nije izgledao tako čarobno. Upalio sam televiziju i čuo kako CNN govori o početku velike olanzive.

U New York sam se vratio sa osjećajem da se nešto mora brzo učiniti. Moj prijatelj Leslie Gelb, tada uvođničar u *The New York Times*, upozorio me je da Clintonov tim, usred delikantnog menmeta oko svojih mediodnosa, ne želi čuti mičije gledište o Bosni. Predosjećajući ovaj problem dok sam sjedio smrzavajući se na Sarajevskom aerodromu, napisao sam u svoji dnevnik: "Ako novi tim ne sazna moje gledište, neću dovoljno učiniti da pomognem očajnim ljudima koje sam upravo vidio; ali ako forsiram moje gledište, izgledaću suviše agresivan. Osjećam se kao u zamci."

MEMORANDUM 1993.

Trinaestog januara 1993, jednu sedmicu prije nego što će preuzeti položaj, uputio sam dugi memorandum Warrenu Christopheru i Tonyu Laku. Evo kako počnje:

*Priča o ovim hrabrim novinama, *Oskolodetju*, ispričao je bivši glavni urednik Kemal Kurupalić u knjizi *Sve dok Sarajeva postoji*.

Bosna će biti ključni test za američku politiku u Evropi. Stoga moramo uspjeli bilo šta da pokušamo. Administracija ne može sebi priuštiti da počne ili sa međunarodnom katastrofom ili da zapadne u škripac. Vjerujem da je, uprkos reškovćama i opasnostima, nečujlovanje ili nastavak Bushove politike u Bosni od strane Clintonove administracije najmanje poželjan kurs. Kontinuirano nečujlovanje nosi sa sobom dugoročne rizike koji mogu biti razorni za američko-evropske odnose, oslabiti NATO, povećati napetost u Grčkoj i Turskoj i izazvati pomutnju u Moskvi... Niko s kim sam prošlog avgusta razgovarao nije očekivao da će Bosanci toliko istrjati... Vazan razlog što bosanski Muslimani opstaju jeste što počinju dobijati značajne pošiljke oružja iz islamskih zemalja, očito i Irana... Dohaze preko Hrvatske, uz *hrvatsko saučesništvo* *... Četiri su ključne tačke u vezi sa ovim *ne tako tajnim* tajnim pošiljkama Muslimanima:

- prvo, Hrvati, koji ne žele dopustiti Muslimanima da suviše ojačaju, nisu im dopustili da uključe teško oružje ili artiljeriju;
- drugo, svaka pošiljka s oružjem ima hrvatsku "taksu na oružje", to jest, Hrvati odvajaju dio oružja za svoju vojsku i za HVO u Bosni i Hercegovini;
- treće, sada postoji čvrst dokaz da se mali ali sve veći broj "boraca za slobodu", ili mudžahedina priključuju bosanskim snagama iako, kao što se moglo očekivati, strogi fundamentalisti sa Srednjeg istoka i popustljivi sekularni Muslimani u Bosni ne razumiju jedni druge niti se dobro slažu;
- na kraju, te pošiljke će se nastaviti i - povećati se!

Predložio sam četiri cilja za novu Administraciju: prvo, "spasiti što je moguće više života u Bosni"; drugo, "top prioritet je obuzdati rat"; treće, "kazniti Sibe zbog njihovog ponašanja...i neke osobe žigosati kao ratne zločince"; četvrto, "iskoristiti ovu krizu kao priliku za jačanje sistema UN". Trebali bismo djelovati,

*Svi kurzijski su u originalnom memorandumu.

†Kada sam pisao ove odlomke januara 1993, niko nije mogao zamisliti da bi ovo pitanje moglo ponovo iskrsnuti četiri godine kasnije, kao predmet brojnih novinarskih ispitivanja i šest kongresnih istraga i ponovo postati važno pitanje tokom nastojanja Tonya Laka da postane direktor CIA-e. Te istrage zasnovale su se na teoriji da su tajne pošiljke s oružjem Bosancima počele 1994. i da je Clintonova administracija na neki način djelovala nezakonito zato što ih nije obustavila. Stoga je posebno vrijedno pažnje da su se te aktivnosti odvijale već dvije godine ranije, u vrijeme Bushove administracije, uz očito znanje Američke ambasade i funkcionera UN u Zagrebu, čak u to vrijeme i spominjane u novinarskim pričama.

Događaji koji su ispitivani desili su se aprila 1994, dok sam još bio ambasador u Njemačkoj, ali je krajem 1996, traženo da nekoliko puta svjedočim o mojim saznanjima. Sjedištone Džave nisu igarale nikakvu ulogu u prikrivenoj pomoći Bosancima i Hrvatima ali kada ga je predsjednik Trahan upitao za njegovo mišljenje ambasador Galbraith nije, prema instruktivijama, imao pririnjebdi. Ovo je bila ispravna politička odluka tako je trajalo izvješća. Kao što sam izjavio u svjedočenju pod zakletvom pred Obavješajnom komitejom Senata, "prikrivena" podrška koja su islamske zemlje (uključujući Iran) dale bosanskim Muslimanima pomogla je da se odzvi vlada u Sarajevu u vrijeme kada je njen opstanak visio o koncu. Po mom mišljenju, bilo bi neodgovorno da su Sjedištone Džave nastavile sa protivljenjem takvoj pomoći a ne obezbjeđujući mišu u zamjeni.